

УДК 631:336.2

*Івасько І.М., аспірантка Державної установи
«Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ПОДАТКОВИХ МЕХАНІЗМІВ

*Ivasko I.M., P.G. Institute for economics and forecasting
National Academy of Sciences of Ukraine*

SUPPORT RESOURCE CONSERVATION IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE BY APPLYING THE TAX MECHANISMS

АНОТАЦІЯ. У дослідженні проведено аналіз чинного екологічного податкового законодавства в аграрному секторі та надано оцінку агроекологічному виробництву в Україні, а також розроблено практичні рекомендації з екологізації системи оподаткування в аграрному секторі з метою збереження родючості ґрунтів, стимулювання екологічного товаровиробництва та підвищення відповідальності землекористувачів за охорону земель.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: податок, ресурсозбереження, аграрний сектор.

ANNOTATION. The study analyzes the current environmental tax legislation in the agricultural sector and the estimation of agroecological production in Ukraine, as well as practical recommendations on greening tax system in the agricultural sector in order to maintain soil fertility, promotion of environmental commodity production and increased responsibility of land users for land protection.

KEYWORDS: tax, resource conservation, agricultural sector.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою перед аграрною політикою України, як визначено Державною цільовою програмою [3], є забезпечення охорони та підвищення родючості ґрунтів, екологізація сільськогосподарського виробництва. Адже тривале знехтування землекористувачами принципу ресурсозбереження в аграрному секторі спричинило такі проблемні наслідки: 1) деградація земель, серед яких наймасштабнішими є ерозія (близько 57,5 % території), забруднення майже 20 % території, підтоплення близько 12 % території, зменшення вмісту поживних речовин у ґрунтах, із щорічними втратами гумусу 0,65 т на 1 га ріллі; 2) біонебезпека сільськогосподарського товаровиробництва через техногенні методи виробництва тваринництва та рослин-

ництва: неконтрольоване внесення пестицидів, використання антибіотиків, стимуляторів росту та інше.

Проблемою дослідження є розробка податкових механізмів, покликаних забезпечити ресурсощадні технології сільськогосподарського виробництва, підвищити відповідальність власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель.

Об'єкт дослідження — це процес оподаткування суб'єктів аграрного сектору економіки, що має природоохоронне значення.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад і прикладних питань щодо взаємозв'язку розвитку та ефективності виробництва й функціонування системи оподаткування в аграрному секторі України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичні методи наукового пізнання, системний підхід до вивчення проблем необхідності податкового забезпечення екологічного виробництва та ощадливого користування землею суб'єктами в аграрному секторі України.

Аналіз джерел. Вагомий науковий внесок у розвиток економічної думки, реформ і законотворення у напрямку удосконалення агропромислового сектору економіки України зробили В. Геєць, Л. Молдаван, Б. Пасхавер, В. Сайко, О. Шубравська. Особливості системи оподаткування в аграрному секторі України досліджували вітчизняні науковці М. Дем'яненко, В. Проніна, Л. Тулуш, С. Юшко. Проте, за умов погіршення екологічного стану аграрного сектору України, подальшого дослідження потребує розробка та удосконалення податкових механізмів, покликаних стимулювати до використання ресурсощадних технологій сільськогосподарського виробництва, підвищувати відповідальність власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій забезпечення розвитку екологізації аграрного сектора механізмами системи оподаткування. На шляху досягнення поставленої мети необхідно виконати низку завдань: провести аналіз чинного екологічного податкового законодавства в аграрному секторі та надати оцінку агроекологічного виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ефективним фінансовим інструментом регулювання екологічного використання земель і

стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до екоагровиробництва є податки. Податкова система як цілісний організм, що базується на принципах соціальної справедливості й економічності оподаткування, охоплює підсистему податків екологічного характеру. До них відносяться екологічний податок і платежі за ресурси (рис. 1). Також на думку вчених, податками, які б стримували в аграрному секторі економіки небезпечно для екології виробництво та стимулювали товаровиробників до раціонального використання природних ресурсів, можуть бути й такі, як: плата за землю, податок на прибуток, податок на додану вартість.

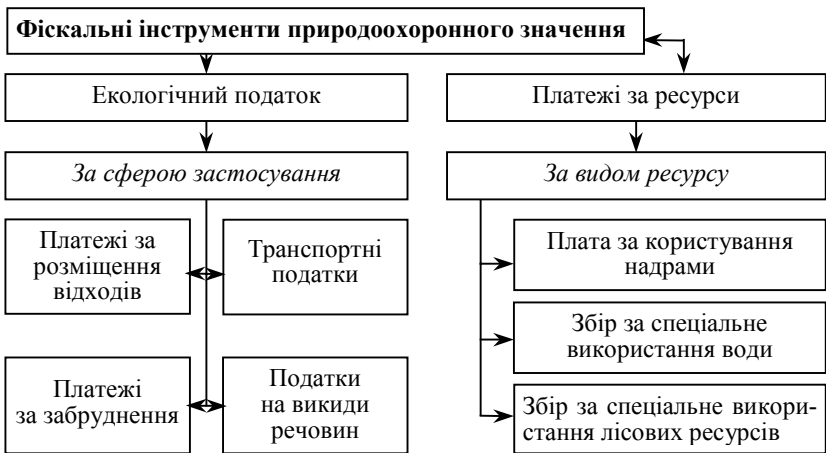

Рис. 1. Складові фіскальних інструментів природоохоронної діяльності [4]

Податковим Кодексом визначено, що екологічний податок — це загальнодержавний обов’язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об’єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів і з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року [1]. Дія екологічного податку поширюється на аграрні підприємства в частині платежів за розміщення відходів від сільськогосподарської діяльності. В аграрному секторі економіки такими відходами, що підлягають оподаткуванню, є від-

ходи тваринництва та птахівництва, а саме відповідно до класифікатора відходів ДК 005-96 «Екскременти, сечовина та гній (включно струхлявіле сіно та солому) від худоби» за кодом 0121.2.6.03 та «Послід пташиний» за кодом 0124.2.6.03.

Згідно з ПКУ платниками екологічного податку є сільськогосподарські підприємства, організації та фермерські господарства, які мають статус юридичних осіб, а також селянські господарства, члени яких зареєстровані як підприємці. Такі платники щокварталу самостійно обчислюють суми екологічного податку за розміщення відходів виходячи з фактичних обсягів розміщення відходів, ставок податку та коригуючих коефіцієнтів (табл. 1).

Таблиця 1

СТАВКА ПОДАТКУ ТА КОЕФІЦІЄНТ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ СУМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬКИМ ПІДПРИЄМЦЕМ [1]

Клас небезпеки відходів	Рівень небезпечності відходів	Характеристика	Основна ставка, грн./1 т	Ставка за порушення вимог до розміщення відходів, грн./1 т	Коефіцієнт за порушення допустимої зони розміщення відходів
IV	мало-небезпечні	Екскременти, сечовина та гній (включно струхлявіле сіно та солому) від худоби, послід пташиний	2,93	8,79	3

Так, сільськогосподарське підприємство за рік сплачує:

- за корову — близько 30 грн за гол. (до 15 т гною);
- за молодняк великої рогатої худоби — до 15 грн. за гол. (до 7—8 т гною);
- за свиню на відгодівлі — до 4 грн за гол. (до 2 т гною);
- за птицю (курей) — 0,05 грн за гол. (до 25 кг посліду).

З наведених розрахунків можна зробити висновок, що суми платежів з екологічного податку для сільськогосподарських підприємств, які займаються тваринництвом і птахівництвом, не створюють значного податкового навантаження на них, а ті, що

займаються лише рослинництвом, взагалі можуть не бути платниками екологічного податку. Проте, виникають інші проблемні питання: по-перше, на скільки є виправданим оподаткування гною як відходів на тлі того, що ґрунти щорічно втрачають значну кількість органічних поживних речовин, яка не поновлюється; по-друге, як використовуються екологічні платежі, що надходять до спеціального фонду.

За сучасних умов господарювання переважною більшістю землевласників і землекористувачів ігноруються основні закони землеробства, насамперед, щодо повернення у ґрунт поживних речовин, які були винесені з урожаєм. Практично повсюдно порушено науково обґрунтовані сівозміни, не дотримується структура посівних площ, яка переважана посівами соняшнику та іншими енерговитратними культурами.

Як зазначають учені [5], за сто років (1881–1991 рр.) вміст найціннішого складника — гумусу зменшився в ґрунтах України майже на третину (з 4,2 до 3,2 %). Нині ж він становить 3,1 %, і цей процес триває. Для повного відтворення запасів гумусу потрібно вносити щороку 320—340 млн т органічних добрив, пріорювати на гектар ріллі по 10—12 т. Раніше підтримка цього балансу «лягала на плечі» вітчизняного тваринництва. Нині на 1 га ріллі в Україні припадає вдесятеро менше великої рогатої худоби, ніж у країнах Західної Європи. За даними Національної академії аграрних наук України за 2010 рік, під урожай агрокультур в останні роки вносилося в середньому в 17 разів менше органічних добрив, ніж потрібно. Ґрунт без органічних речовин виснажується, зменшуються врожаї. Так, втрата 0,1 % гумусу в ґрунті знижує урожайність зерна на 0,5 ц/га [5].

А все тому, зазначає академік НААН України В. Сайко, що землеробство ведеться з повним ігноруванням закону повернення у ґрунт поживних речовин. Споживацьке ставлення до землі породжує негативні наслідки: зменшення продуктивності, погіршення якості ґрунтів, а це забороняється ст. 37 Закону України «Про охорону земель» [2]. Унаслідок впливу на ґрунт шкідливих, антропогенних та абіотичних факторів, технологічного використання ґрунтів на значній території втрачено 10—25 % органічної речовини.

Якщо тенденція зберігатиметься і надалі, то в недалекому майбутньому Україна може опинитися на порозі гумусового голоду — серйозної екологічної катастрофи. І тоді вже ніякі агро-

технічні, меліоративні, природоохоронні та організаційно-господарські заходи не зможуть відновити агротехнічного потенціалу землі.

З точки зору оподаткування гній може бути вторинною сировиною (органічним добривом), якщо він призначений для утилізації або переробки. Тоді відповідно до статті 240.5 ПКУ [1] сільськогосподарські підприємства не є платниками екологічного податку за розміщення відходів, якщо вони розміщують на власних територіях (об'єктах) виключно відходи як вторинну сировину. Проте, мають бути забезпечені відповідні умови з тимчасового зберігання вторинної сировини, за яких виключається забруднення атмосферного повітря або водних об'єктів, інакше сільгосппідприємство має заплатити штрафні санкції.

Досить вагомий суб'єкт вітчизняної аграрної економіки — домашні господарства, які не є платниками екологічного податку за розміщення відходів у вигляді гною. Хоча тваринництво протягом останніх двадцяти років стало прерогативою домашніх господарств, а не сільськогосподарських підприємств, як видно на прикладі великої рогатої худоби (рис. 2). У господарствах населення з 2005 року зосереджено більше 66 % усього поголів'я ВРХ, майже 85 % поголів'я свиней, половина загальної кількості птиці. Відповідно господарства населення накопичують значні обсяги гною, які не можуть бути використані ними повністю для внесення органічних добрив у ґрунт, через те, що вони мають у використанні невеликі земельні ділянки.

Таким чином, ми отримуємо ще одну причину зменшення показника вмісту гумусу в ґрунтах у середньому розрахунку. На нашу думку, не доцільно стягувати екологічний податок за розміщення гною з господарств населення, його основною функцією має бути стимулювання за допомогою податкових механізмів свідомості громадянина до природоохоронної ментальності. Такими механізмами можуть бути: 1) накладання штрафних санкцій передбачених ПКУ за порушення умов тимчасового зберігання гною (вторинної сировини), що призводить до забруднення атмосфери та води до моменту його утилізації чи переробки; 2) зобов'язати кожне домогосподарство, яке має одну і більше корів передавати вторинну сировину на утилізацію або переробку сільськогосподарським підприємствам або підприємствам, які виробляють біопаливо, на основі двостороннього договору.

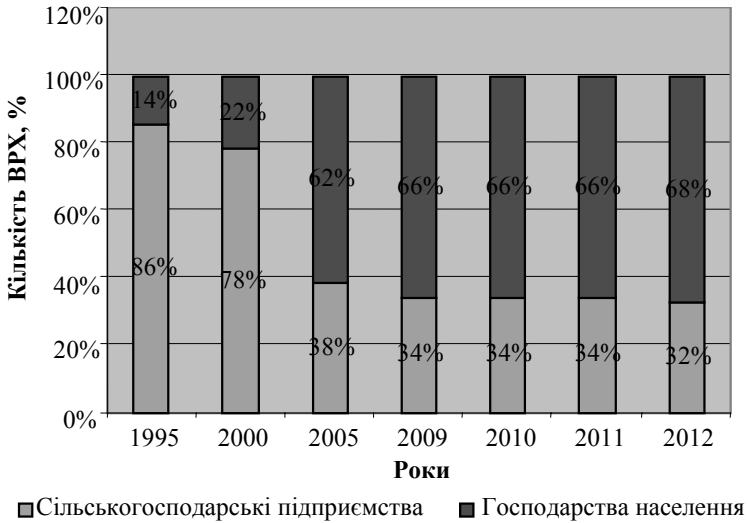

Рис. 2. Структура поголів'я великої рогатої худоби за категоріями господарств

Джерело: складено автором за даними Держкомстату України

Таким чином виникає необхідність у доопрацюванні екологічного податку, а саме: визначити умови щодо зберігання відходів (вторинної сировини) на території домашніх господарств; зобов'язати власників ВРХ у господарствах населення до укладення договору про утилізацію чи переробку відходів із юридичною особою (сільгосппідприємством чи переробним підприємством); покласти відповідальність на власників худоби за вчасне вивезення відходів (гною, сечовини) з території домогосподарства до сховища (місця зберігання) вторинної сировини юридичної особи, з якою укладено договір про утилізацію або переробку.

Можна дійти висновку, що на екологічний податок у галузі сільського господарства, покладено стимулювальну функцію з метою виховання культури ресурсозбереження у користувачів землею, а не фіскальну. Таким чином екологічний податок у галузі сільського господарства виконує завдання не лише екологічного, а й економічного та соціального характеру.

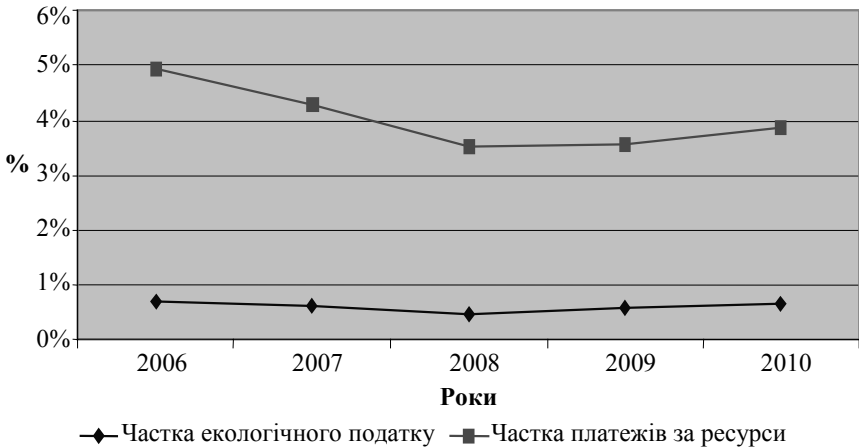

Рис. 3. Динаміка частки екологічного податку та платежів за ресурси в податкових надходженнях Зведеного бюджету України в 2006–2010 рр. [4]

Як видно з рис. 3, у 2006–2010 рр. частка платежів за ресурси в доходах Зведеного бюджету України становила менше 5 %, а частка екологічного податку не перевищує 1 %, що свідчить про їх низьку фіскальну ефективність. Тобто «екологізація» податкової системи України знаходиться на стадії розвитку, про що свідчать дві тенденції у практиці застосування екологічних податків у розвинених країнах. Першим, традиційним підходом до організації екологічного оподаткування є формування у підсистемі оподаткування юридичних осіб блоку екологічних зборів і платежів стимулювального або стримувального характеру, тобто таких, які не мають чітко вираженої фіскальної функції. Тут має місце багатоканальна система оподаткування, що характеризується значною кількістю податків і зборів, є ефективнішою, ніж одноканальна у вигляді єдиного податку, а використання широкої бази оподаткування і диференційованих податкових ставок чинить поміркований тиск на підприємства. Друга тенденція, наприклад у Нідерландах і Франції, проявляється у скасуванні більшості платежів, призначених для цільового природоохоронного фінансування. Замість системи екологічних зборів і платежів вводяться екологічні податки, що сплачуються у загальний державний бюджет, виконуючи при цьому виключно фіскальні фун-

кції. Тобто, проходить процес поступового перетворення цільових екологічних платежів у податки, основною функцією яких є фіскальна, шляхом об'єднання низки зборів і платежів у «єдиний податок на види діяльності, які спричиняють забруднення навколишнього середовища» [6]

Структура надходжень екологічних платежів характеризується нестабільністю, за період 2009—2010 рр. частка зборів за забруднення навколишнього природного середовища зменшилася на 8,9 відсоткового пункту (в. п.), тоді як позови про відшкодування збитків і втрат, заподіяних у результаті порушення законодавства про охорону природи за цей період, зросли на 8,8 в. п (рис. 4). Ця тенденція може свідчити про спроби ухилитися від сплати екологічного податку, що негативно впливає на стан дохідної частини Державного бюджету України.

Рис. 4. Структура надходжень екологічних платежів за період 2009–2010 рр. [4]

Ще одна проблема, яка щільно пов'язана із ресурсозбереженням, це біонебезпека сільськогосподарських товарів і сировини. Офіційні статистичні огляди IFOAM підтверджують позитивну тенденцію розвитку екологічного аграрного підприємництва в Україні. Якщо на початок 2003 р. в Україні було зареєстровано 31 підприємство, що отримало статус «органічного», то в 2012 р. нараховувалось уже 164 сертифікованих органічних підприємств,

а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель склала 278 800 га (табл. 2).

Таблиця 2

**ЗАГАЛЬНА ПЛОЩА ОРГАНІЧНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ
І КІЛЬКІСТЬ ОРГАНІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ, 2002–2012 рр. [8]**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Площа, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269984	270193	270226	270320	278800
Кількість підприємств	31	69	70	72	80	92	118	121	142	155	164

Україна посідає двадцять перше місце серед світових країн органічного руху та перше місце в східноєвропейському регіоні за площею екологічних земель. Частка сертифікованих органічних площ відносно загальної площі сільськогосподарських угідь України складає майже 0,7 %, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. Крім того, сертифіковано 300 тис. га дикоросів.

Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з 2006–2007 рр., склавши у 2007 році — 500 тис. євро, у 2008 році — 600 тис. євро, у 2009 році — 1,2 млн євро, у 2010 році цей показник зріс удвічі до 2,4 млн. євро, у 2011 р. — до 5,1 млн євро, а в 2012 році — до 7,9 млн євро [8].

У порівнянні з провідними європейськими країнами вітчизняний органічний сектор перебуває на початковій стадії розвитку. За даними 2010 року лідером за обсягом ринку органічної продукції була Німеччина з показником обороту в 6 млрд євро, за нею Великобританія — 2 млрд євро. За обсягом екологічних земель лідирує Іспанія (1,5 млн га), далі — Італія (1,1 млн га) і Німеччина (0,99 млн га). Загальна кількість ферм, що сертифіковані, в межах ЄС налічує 280 тис. одиниць, які господарюють на 10 млн га [7].

У світовій практиці органічні ферми підтримуються прямими виплатами на кожен гектар екологічної землі. Зокрема, в країнах-членах ЄС фермери отримують значні субсидії за рахунок Спільної аграрної політики ЄС та з державного бюджету починаючи з перехідного періоду та дещо менші протягом всього часу ековиробництва. Наприклад, державна програма підтримки органічного виробництва в Німеччині передбачає в перші два роки перехо-

ду на органічні сільськогосподарські технології дотації в розмірі 200–300 євро/га, починаючи з третього року — 150 євро/га [9]. У Польщі для отримання такої підтримки фермер повинен розробити 5-річний план органічного виробництва та у випадку оренди сільськогосподарських угідь мати договір про оренду на термін не менше п'яти років. Державна підтримка у Польщі на гектар землі у перехідний період становить від 330 до 1550 польських злотих, на гектар сертифікованої землі коливається в межах 260–1300 польських злотих.

Крім фінансової підтримки, уряд надає політичну підтримку, дорадче забезпечення, науково-дослідну підтримку, впроваджує навчальні програми для фермерів, сприяє просуванню продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Податкова політика як складова державної підтримки має реагувати на світові тенденції екологічного сільськогосподарського виробництва та враховувати такі напрями: по-перше, забезпечення екологічної безпеки ґрунтів, по-друге, захист і стимулювання аграрного екобізнесу, по-третє, підвищення конкурентоспроможності органічної продукції та сировини на вітчизняному й міжнародному ринках.

Податкове стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до переходу на органічне виробництво можна здійснювати через такі податки: плата за землю, податок на прибуток, податок на додану вартість.

На нашу думку, головним інструментом податкового регулювання екологічної безпеки ґрунтів і, в результаті, сировини та готової продукції має бути земельний податок — плата за землю. У Податковому Кодексі відсутня диференціація підходів оподаткування аграрних підприємств за критерієм методу виробництва. Сільськогосподарські підприємства, визначені Податковим Кодексом, тривалий час користуються пільговим оподаткуванням, яке визначається фіксованим сільськогосподарським податком. Це податок, який справляється з одиниці земельної площі у відсотках до її нормативної грошової оцінки та сплата якого замінює сплату окремих податків і зборів. Учені ототожнюють ФСП із майновим оподаткуванням, оскільки об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень), що перебуває у власності сільськогос-

подарського товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі, на умовах оренди.

Поряд з цим у податковій системі виділяють такий майновий податок, як плата за землю. Цей податок сплачують фізичні особи та підприємства, які не мають статусу сільськогосподарського. За суттю плата за землю та ФСП тотожні і є об'єктом критики численних вітчизняних вчених. Зокрема, на думку автора, до недоліків ФСП слід віднести:

- 1) фіксований сільськогосподарський податок дублює плату за землю, який входить до його складу;
- 2) не виправданість однаковості механізмів визначення об'єкта оподаткування для підприємств, які спеціалізуються на тваринництві та для підприємств, які займаються рослинництвом;
- 3) порушує принцип рівності усіх платників, яке виражається підміною прибуткового оподаткування майновим, тобто ФСП;
- 4) спотворює ринок вільної конкуренції в аграрному секторі, породжуючи земельні латифундії;
- 5) відсутній зміст ресурсозбереження та стимулювання виробництва екологічно чистої продукції.

Тому виникає гостра потреба у системних перетвореннях щодо фіксованого сільськогосподарського податку та плати за землю. По-перше, необхідно виокремити податок на прибуток аграрних підприємств зі складу ФСП. По-друге, усунути дублювання цих податків, тобто залишити тільки плату за землю. По-третє, диференціювати підходи до сільськогосподарських підприємств, які дотримуються традиційних технологій і тих, які спеціалізуються на органічному виробництві. Завданням земельного оподаткування має бути стримування вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника від використання хімічних засобів захисту, синтетичних мінеральних добрив, стимуляторів росту, гормонів, антибіотиків тощо, виховання екологічної відповідальності у підприємця.

Запровадження спеціальних акцизів на хімічні, синтетичні та інші засоби, які використовуються у традиційній агрономії змусять аграріїв утриматись від їх використання.

Стимулювати вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників до органічного виробництва необхідно також через податок на прибуток. Доцільно запровадити прогресивну ставку податку на прибуток таким чином, щоб вирівняти умови господарювання для малого та великого бізнесу. Підприємство, яке прийняло рішення виробувати екологічно чисту продукцію, має

пройти перехідний період протягом двох років до отримання сертифікату. Цей період характеризується низькою прибутковістю, адже підприємець бере на себе зобов'язання застосовувати екологічні методи вирощування, які є більш затратними від традиційних, проте отриману сировину та продукцію ще не може реалізовувати як органічну. Автором пропонується звільнити органічні аграрні підприємства від сплати податку на прибуток протягом перехідного періоду й далі застосовувати мінімальну ставку.

Важливим залишається питання підвищення конкурентоспроможності органічної продукції та сировини за допомогою податкового інструментарію. Основними факторами, які впливають на конкурентоспроможність є якість і ціна. Відомо, що органічна продукція на 30–40 % дорожча від традиційної, через що попит на неї формується за рахунок заможного населення. Відмінивши податок на додану вартість на органічну продукцію, її вартість можна здешевити і цим підвищити попит на вітчизняному ринку.

Література

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755%D0%B9-17/page291>.-Назва з екрану.

2. Закон України «Про охорону земель» №962-IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15/page2>. — Назва з екрану.

3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року №771/97-вр від 25.06.1992 р. [Електронний ресурс] // Міністерство аграрної політики та продовольства України. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?3800>. Назва з екрану.

4. Бюджетна система : підруч. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К. : Центр учбов. літератури ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. — 871 [1] с.

5. *Шувар І.* Про родючість ґрунту треба дбати постійно [Електронний ресурс] // Агробізнес. — №20(209). — Жовтень, 2011. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-00/694-2011-10-20-13-13-53.html>. — Назва з екрану.

6. *Веклич О.О.* Удосконалення системи екологічного оподаткування // Фінанси України. — 2001. — № 2. — С. 3–11.

7. *Willer Helga and Kilcher Lukas* (Eds.) Statistics and Emerging Trends 2012. [Electronic Resource] // The World of Organic Agriculture. —

Mode of access: <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/year-book/2012/fibl-ifoam-2012-summary.pdf>. — Title from the screen.

8. Органік в Україні [Електронний ресурс] // Федерація органічного руху України. — Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/ru/homepage/2010-01-26-13-42-29>. — Назва з екрану.

9. Стратегічний маркетинг органічних продуктів харчування: монографія / Т.О. Зайчук. — К.: КНЕУ, 2012. — 265, [7] с.

Literatura

1. Podatkovy`j kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010 # 2755-VI. [Elektronny`j resurs] // Verhovna Rada Ukrayiny` — Rezhym`m dostupu do resursu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755%D0%B9-17/page291>. — Nazva z ekranu.

2. Zakon Ukrayiny` «Pro oхoronu zemel`» #962-IV vid 19.06.2003 r. [Elektronny`j resurs] // Verhovna Rada Ukrayiny` — Rezhym`m dostupu do resursu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15/page2>. — Nazva z ekranu.

3. Derzhavna cil`ova programa rozvy`tku ukrayins`kogo sela na period do 2015 roku #771/97-vr vid 25.06.1992 r [Elektronny`j resurs] // Ministerstvo agrarnoyi polity`ky` ta prodovol`stva Ukrayiny` — Rezhym`m dostupu do resursu: <http://www.minagro.gov.ua/page/?3800>. — Nazva z ekranu.

4. Byudzhetna sy`stema : pidruch. / za nauk. red. V. M. Fedosova, S. I. Yuriya. — K. : Centr uchbov. literatury` ; Ternopil` : Ekon. dumka, 2012. — 871 [1] s.

5. *Shuvar I.* Pro rodyuchist` gruntu treba dbaty` postijno [Elektronny`j resurs]// Agrobiznes. — #20(209). — Zhovten`, 2011.- Rezhym`m dostupu: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-00/694-2011-10-20-13-13-53.html>. — Nazva z ekranu.

6. *Vekly`ch O.O.* Udoskonalennya sy`stemy` ekologichnogo opodatkovannya // Finansy` Ukrayiny`. — 2001. — #2 — S. 3—11.

7. *Willer Helga and Kilcher Lukas* (Eds.) Statistics and Emerging Trends 2012. [Electronic Resource] // The World of Organic Agriculture. — Mode of access: <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/year-book/2012/fibl-ifoam-2012-summary.pdf>. — Title from the screen.

8. Organy`k v Ukray`ne [Elektronny`j resurs]//Federaciya organichnogo ruxu Ukrayiny`. — Rezhym`m dostupu: <http://www.organic.com.ua/ru/homepage/2010-01-26-13-42-29>. — Nazva z ekranu.

9. Strategichny`j markety`ng organichny`x produktiv xarchuvannya: monografiya / Т.О. Зайчук. — К.: КНЕУ, 2012. — 265, [7] с.

Статтю подано до редакції 18.10.14 р.